

ביאן بیان Bayan

The Arabs in Israel הערבים בישראל

עורכים: איתמר רדאי ואריק רודניצקי

גיליון מס' 15, דצמבר 2018

תוכן העניינים

- 2 דבר העורכים
- 3 אריק רודניצקי / הבחירות לרשויות המקומיות בישובים הערביים: מבט על
- 3..... אלימות פוליטית, (היעדר) תרבות דמוקרטית
- 4..... שקיעת המפלגות, עלייתו של ראש רשות מקצועי
- 5..... נשים ערביות: כוח פוליטי עולה?
- 6..... סיכום

דבר העורכים

הגיליון הנוכחי של **ביאן** רואה אור כחודש ימים לאחר שירד המסך על מערכת הבחירות המקומיות. הגיליון כולל מאמר אחד, פרי עטו של אריק רודניצקי, הסוקר תופעות בולטות שאפיינו את מערכת הבחירות המקומיות ביישובים הערבים. המאמר הוא עיבוד של הרצאת הפתיחה בכנס שערכה תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי ב-14 בנובמבר 2018.

ביאן הוא רבעון לענייני החברה הערבית בישראל, המתפרסם מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה באוניברסיטת תל-אביב.

אנו מזמינים את קוראינו לפנות אלינו בדרכים אלה:

- תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי:

ד"ר איתמר רדאי (מנהל אקדמי)

טלפון 03-6406438

דוא"ל itamar.radai@nyu.edu

אריק רודניצקי (מנהל פרויקטים)

טלפון 03-6409991

- [אתר האינטרנט של תכנית קונרד אדנאואר](#)

© כל הזכויות על פרסום הרבעון שמורות לתכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי, אוניברסיטת תל-אביב, 2018. מותר לצלם, להעתיק ולצטט מפרסום זה בציון מפורט של שם המקור, של עורכיו ושל מקום ההוצאה לאור. אין לשכפל את הפרסום ללא רשות בכתב מהעורכים.

תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי נוסדה ב-2004 על ידי קרן קונרד אדנאואר מגרמניה ואוניברסיטת תל-אביב וכחלק ממרכז משה דיין ללימודי המזרח התיכון ואפריקה. היא המשכה המורחב של התכנית לחקר הפוליטיקה הערבית בישראל שהקימו קרן אדנאואר ואוניברסיטת תל-אביב ב-1995. התכנית נועדה להעמיק את הידע וההבנה של יחסי יהודים-ערבים בישראל באמצעות כינוסים, הרצאות לקהל הרחב וסדנאות וכן באמצעות מחקר, פרסומים ותיעוד.

תודה לנחמה ברוך שערכה והתקינה את המאמרים בעברית.

העורכים

אריק רודניצקי* / הבחירות לרשויות המקומיות ביישובים הערביים: מבט על

מערכת הבחירות לרשויות המקומיות תמה ונשלמה ב-13 בנובמבר 2018, לאחר הסיבוב השני בחלק מן הרשויות. המאמר שלפנינו מציג סיכום כללי של תופעות פוליטיות עיקריות שאפיינו את הבחירות לרשויות המקומיות ביישובים הערביים.¹ הדברים מבוססים על התרשמות כללית מתוך מגוון מקורות: ידיעות שהתפרסמו בתקשורת הערבית הכתובה, מעקב אחר ראיונות ברדיו ושיחות עם פעילים פוליטיים ערבים.

אלימות פוליטית, (היעדר) תרבות דמוקרטית

תקופת הבחירות עמדה בסימן ליבוי היריבות הפוליטית המקומית. בדרך כלל נשמרה אווירה שקטה ומכבדת בין המתמודדים על ראשויות המועצות ומחנותיהם, אולם ביישובים אחדים גלשה היריבות הפוליטית לתגרות אלימות של ממש בין קבוצות צעירים עד כדי הפרת הסדר הציבורי. מקרה בולט במיוחד היה בכפר מנדא: במשך ימים ארוכים שקדמו ליום הבחירות התנהלו ביישוב קרבות רחוב (לרבות שימוש בזיקוקים) בין מחנות פוליטיים יריבים. אירועים אלימים נרשמו גם בסחינין דווקא ביום שלאחר הבחירות, בעקבות תבוסתו של מאזן גנאים, ראש העיר היוצא, ובחירתו של ד"ר ספווט אבו ריא, נציג חד"ש. קבוצות צעירים, ככל הנראה מתומכיו של גנאים, סירבו לקבל את דין הבחור ונתנו ביטוי אלים לתסכולם הפוליטי באמצעות השחתת רכוש ותגרות רחוב.

התרחשויות אלה מצביעות על אחת התופעות הקשות בחברה הערבית כיום: תופעת האלימות. ממצאי סקר שערכה קרן קונרד אדנאואר בקיץ 2017 מראים כי 23% מהציבור הערבי מציינים שהאלימות, הפשיעה והיעדר הביטחון האישי הן התופעות האקוטיות המדאיגות ביותר – אף יותר מבעיות אחרות כגון גזענות (21%), כלכלה ותעסוקה (16%) או תהליך השלום עם הפלסטינים (10%).² תופעות אלה מחריפות עשרות מונים בתקופת הבחירות לרשויות המקומיות, כאשר האווירה טעונה עוד יותר מבחינה פוליטית. תופעות אלה אינן מאפיינות את הבחירות לכנסת שכן ההתמודדות הפוליטית איננה מתרחשת בסביבה המיידית הישירה שבה חיים האזרחים הערבים. לעומת זאת, הבחירות לרשויות המקומיות נתפסות כהתמודדות גורלית שתוצאותיה עשויות לקבוע באופן ישיר ומיידית את מציאות החיים ביישוב. מכאן הולכת ומתקצרת הדרך בין יריבות פוליטית ליריבות פיזית ואלימה של ממש בין מחנות יריבים. מתברר שכאשר גורל היישוב מוטל על הכף, "תרבות הרחוב" היא הקובעת ולא התרבות הדמוקרטית.

* **אריק רודניצקי** הוא מנהל פרויקטים של תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי במרכז משה דיין.
¹ לסיכום מעמיק של הסיבוב הראשון (שנערך ב-30 באוקטובר 2018) במערכת הבחירות לרשויות המקומיות ביישובים הערביים ראו הסקירה מטעם IATF:

Inter-Agency Task Force on Israeli Arab Issues, *2018 Local Elections – Preliminary Results in Arab Society* (November 2, 2018): <http://www.iataskforce.org/activities/view/805>

² Itamar Radai and Arik Rudnitzky, "Citizenship, Identity and Political Participation: Measuring the Attitudes of the Arab Citizens in Israel", *Bayan: The Arabs in Israel*, 12 (December 2017).

היעדרה של תרבות דמוקרטית וריבוי מקרי האלימות על רקע פוליטי העסיקו רבות את התקשורת הערבית בארץ בתקופה שקדמה לבחירות. ראיונות באמצעי התקשורת עם מומחים מן האקדמיה, עם ראשי ועדות פיוס מקומיות, עם אנשי דת ועם אזרחים מן השורה הרבו לעסוק בתופעת האלימות המלווה את מערכת הבחירות. היו אף שתהו מהי התועלת שצומחת מעריכת בחירות לרשות המקומית. הם העלו אפשרות – גם אם תיאורטית בלבד – לפנות למשרד הפנים בבקשה למנות ועדה ממונה ליישוב כדי להיחלץ ממעגל האלימות. אמירות בנוסח "העם הזה לא מבין דמוקרטיה" או "הבחירות הן כמו משחק מסובך הנופל לידי של ילד קטן והוא הורס אותו לגמרי" הן דוגמאות להתבטאויות המשקפות הלוך רוח כזה.

שקיעת המפלגות, עלייתו של ראש רשות מקצועי

הבחירות האחרונות הן אבן דרך נוספת בתהליך ההיחלשות של המפלגות ושל התנועות הפוליטיות בזירה המוניציפלית. המפלגות חד"ש ובל"ד והתנועה האסלאמית הן שלושה גופים פוליטיים בולטים הפעילים במישור הכלל-ארצי ובבחירות לכנסת, אך מתברר כי לזירה המקומית כללים משלה. במרבית היישובים ראשי המועצה הנבחרים אינם מזוהים פוליטית עם הגופים הללו. גם ביישובים שבהם נבחר ראש רשות מקומית המייצג מפלגה פוליטית – כמו בסחי'ן, בדיר חנא ובעראבה, שם נבחרו ראשי יישובים המזוהים עם חד"ש – מתברר כי מדובר בייצוג מפלגתי למראית עין. פרשנים ערבים שהתראיינו באמצעי התקשורת טענו כי רשימות חמולתיות, אשר בראשן הוצב נציג מטעם חד"ש, אינן מייצגות את המפלגה מבחינה פוליטית. התנועה האסלאמית אמנם שמרה על ראשות שלושה יישובים – כפר קאסם במשולש ורהט וחורה בנגב – אולם באום אל-פחם, שבמשך שלושה עשורים נחשבה מעוז התנועה האסלאמית (משנת 1989), זכה הפעם ד"ר סמיר סובחי ג'בארין, מועמד עצמאי שזכה לתמיכת חד"ש ובל"ד. הוא הביס את ח'אלד חמדאן אגבאריה, בעבר איש התנועה האסלאמית אשר התמודד בבחירות האלה ובקודמותיהן (2013) כמועמד עצמאי. הרושם המצטבר ברחוב הערבי הוא, שהמפלגות והתנועות הפוליטיות איבדו מכוחן: השיח המוניציפלי עוסק פחות בסוגיות פוליטיות ולאומיות המעסיקות את הציבור הערבי בכללותו, וממוקד יותר בעניינים מקומיים המעסיקים את אנשי היישוב.

תעמולת הבחירות של המועמדים לראשות היישובים הדגישה מגוון נושאים, אך הנושא הפוליטי והלאומי הכלל-ארצי לא היה הסוגיה העיקרית בעיני הבוחר הערבי. חלק מסוים מהבוחרים אכן ביקש לשמוע מהי תפיסת העולם והחזון הפוליטי של המועמדים לראשות היישובים, אולם על פי מרבית העדויות באמצעי התקשורת, הבוחר הערבי ביקש לראות בראשות היישוב אדם מעשי אשר יבצע את העבודה בשטח, ינהל את תקציב המועצה בדרך נכונה, יעניק שירות לתושבים ויקדם את איכות החיים ביישוב.

ייתכן שניתן להצביע על פרופיל חדש של ראש המועצה הערבי: אדם בעל השכלה מקצועית (איש עסקים, מהנדס, עורך דין וכדומה) או פעיל ציבור המפגין מעורבות חברתית. הוא איננו מזוהה בהכרח עם מפלגה פוליטית או נתמך על-ידי משפחה מסוימת. להלן דוגמאות אחדות: בנצרת נבחר עלי סלאם לכהונה נוספת לאחר שזכה ב-65% מקולות הבוחרים והביס בפער ניכר את יריבו, וליד עפיפי, אשר זכה לתמיכת חד"ש ובל"ד. לפי כמה פרשנויות, סלאם ניצח את יריבו דווקא

משום שהשכיל להתחבר ל"פשוטי העם" ול"אנשי השכונות" בדרך מוצלחת יותר מיריבו.³ בשפרעם נבחר עורסאן יאסין לקדנציה שלישית לאחר שניהן במשך שתי קדנציות רצופות בתפקיד ראש העירייה (בשנים 1998–2008). העובדה שיאסין מזוהה עם הליכוד מבחינה פוליטית לא הפריעה לו לשוב ולהיבחר כעת לתפקידו. מקרה מעניין התרחש בתל שבע: לראשות המועצה המקומית נבחר עומר אבו רקייק, צעיר בן 30, אח מוסמך במרכז הרפואי ע"ש סורוקה בבאר שבע ובעל ניסיון בעבודה ציבורית עם נערים בדואים בסיכון. לדבריו, "עד היום לא היה בתל שבע ראש מועצה אקדמאי. הוא היה נבחר לפי השבט שאליו הוא משתייך. אנשים רצו חשיבה אחרת".⁴

נשים ערביות: כוח פוליטי עולה?

במערכת הבחירות האחרונה לרשויות המקומיות עלה מספר הנשים שהתמודדו על חברות במועצות ברשויות המקומיות בהשוואה לבחירות הקודמות שנערכו ב-2013. בכפר קרע אף החליטה אישה, ויקטוריה זחאלקה, להתמודד על ראשות המועצה (אך לא זכתה). בסופו של דבר נבחרו 24 נשים ערביות לכהן כחברות מועצה: 18 נבחרו במישרין ושש אחרות עתידות לכהן באמצעות הסכמי רוטציה. בנצרת לבדה נבחרו שלוש נשים למועצת העיר. מספר הנשים החברות במועצות המקומיות כמעט הוכפל ביחס למספרן בעקבות הבחירות המקומיות הקודמות (2013).⁵

ייצוגן הפוליטי של נשים ערביות בנוף המוניציפלי עדיין נמוך מאוד, כ-3% בלבד. נתון זה נמוך בהשוואה לייצוג הנשים במועצות המקומיות במישור הכלל-ארצי (16.6%), ובייחוד לנוכח הצלחתן של 11 נשים יהודיות להיבחר לתפקיד ראש רשות מקומית (יש אף המכנים את "הגל הנשי" בבחירות המקומיות האחרונות בשם "מהפכת אוקטובר").⁶ אף על פי כן, ברחוב הערבי מנשבת רוח נשית חדשה שאיננה מתבטאת דווקא בנתונים כמותיים יבשים. עד לפני עשור ניתן היה להצביע על פרופיל חברתי ברור של האישה הערבית המתמודדת בבחירות המקומיות: מתמודדת מטעם רשימה מפלגתית-פוליטית (בדרך כלל חד"ש), בשנות השלושים או הארבעים לחייה, נשואה ובעלת משפחה. כיום הפרופיל שונה לגמרי: המתמודדות אינן מזוהות בהכרח עם מפלגה פוליטית כלשהי, וגם מבחינה חברתית קשה להצביע על פרופיל אחיד של "האישה הערבית הפוליטית": היא עשויה להיות רווקה, נשואה, גרושה או אלמנה, בעלת השכלה אקדמית או בלעדית. לפנינו קשת רחבה של נשים בשנות העשרים ועד שנות השישים לחייהן שאינן נרתעות

³ אמיר פאחור, "בבחירות בנצרת, 'המזרחים' ניצחו את 'האשכנזים'", [אתר שיחה מקומית](#), 1.11.2018; ראמי מנצור, "כבוד ושירותים", [אתר arab48.com](#), 3.11.2018 [בערבית].

⁴ חסן שעלאן, "ראש המועצה החדש – בן 30 ואח מוסמך", [אתר Ynet](#), 7.11.2018.

⁵ "18 נשים הצליחו בבחירות לרשויות המקומיות הערביות", [אתר arab48.com](#), 2.11.2018 [בערבית]. במישור הכלל-ארצי הציגו לא פחות מ-72 נשים – ערביות ויהודיות – את מועמדותן לתפקיד ראש רשות בבחירות המקומיות האחרונות (8.4% מתוך 856 מועמדים ומועמדות לתפקיד זה). ראו: אמיר אלון, "מיעוט נשי, מתמודדים בני 82: הנתונים לקראת הבחירות המקומיות", [אתר Ynet](#), 14.10.2018; אמיר אלון, אטילה שומפלבי ואלכסנדרה לוקש, "מספר שיא של מתמודדות בבחירות המקומיות", [אתר Ynet](#), 4.10.2018.

⁶ לי ירון, "מספר הנשים שיעמדו בראש רשויות כמעט הוכפל, אבל הן עדיין מיעוט זניח", [הארץ](#), 1.11.2018; אמיר אלון, "הישג בבחירות המקומיות: עוד 100 נשים במועצות", [אתר Ynet](#), 9.11.2018.

להיכנס לזירה הפוליטית המקומית ה"גברית". המניע שלהן הוא השאיפה לקדם חלופות משופרות למסגרות החברתיות הקיימות, מרביתן (עדיין) חמולתיות.⁷

אחד הגורמים לשינוי המתואר לעיל הוא אירועי "האביב הערבי". נשים וצעירים, בייחוד במצרים ובתוניס, מילאו תפקיד בולט בגלי מחאת ההמונים. השינוי בתפיסה העצמית של נשים ערביות בתוך ישראל חל בעקבות התמורות באזור. האירועים במרחב הערבי החיצוני – כדוגמת הליברליזציה במעמדן של נשים במרחב הציבורי בסעודיה או האפשרות שעלתה לאחרונה להציג את מועמדותה של אישה לתפקיד נשיאת תוניס (דווקא מטעם מפלגת **אל-נהדה** בעלת הצביון האסלאמי)⁸ – כל אלה משפיעים במידה רבה על החברה הערבית בתוך ישראל. לשון אחר, נשים ערביות בישראל מושפעות מהתפקיד שממלאות נשים בעולם הערבי ואינן יכולות שלא לצאת לפעולה בזירה הפוליטית המקומית.

סיכום

המבנה החמולתי ביישובים הערביים מוסיף למלא תפקיד מרכזי במערכת הבחירות לרשויות המקומיות. המבנה החמולתי הוא בבחינת אקסיומה: כך מורכב המבנה החברתי המקומי בכל יישוב. במקומות מסוימים נוצר קיטוב פוליטי בין חמולות יריבות עד כדי התרחשותם של מעשי אלימות. ואולם בצד זאת יש לשים לב לתופעות חדשות: צעירים, משכילים ונשים קמים ותובעים את חלקם בעוגה הפוליטית המקומית גם אם אין הם משתייכים למשפחות בעלות מעמד חזק ביישוב. ביישוב ריינה, למשל, הצליחו פעילי **אל-חראק אל-שבאני** ("תנועת הצעירים") לזכות במושב אחד במועצת היישוב. זהו אחד המקרים הראשונים בחברה הערבית שפעילי תנועה אמורפית ולא ממוסדת מתרגמים לייצוג פוליטי ממשי את התמיכה שלהם הם זוכים ברשתות החברתיות. השינויים הללו, גם אם אינם דרמטיים או מידיים, הם אינדיקציה נוספת לתהליכי שינוי חברתי המתחוללים בחברה הערבית בישראל.

⁷ עו"ד סומוו יונס, "הבחירות המקומיות והשינוי בחברה הערבית", [אתר Ynet](http://www.ynet.co.il), 15.11.2018; ד"ר רנא זהר, "נשים פלסטיניות-ערביות בשלטון המקומי הערבי בישראל: סטריאוטיפים מול מציאות", הרצאה ביום עיון "פוליטיקה מקומית ובחירות ביישובים הערביים בישראל" שנערך באוניברסיטת תל-אביב ב-14.11.2018 מטעם תכנית קונרד אדנאואר לשיתוף פעולה יהודי-ערבי.

⁸ צלאח אל-דין אל-ג'ורשי, "אישה נשיאה לתוניס", [אתר arab48.com](http://arab48.com), 30.10.2018.